

kroniek burgerlijk procesrecht deel 2

kroniek
2007¹

.....

Deel 1

(in *Advocatenblad* 11 juli 2008,
2008-10, p. 390 e.v.)

Algemene beginselen

Hoor en wederhoor
Lijdelijkheid en partijautonomie

Arbitrage en bindend advies

Beslag

Derdenbeslag
Eis in hoofdzaak
Opheffing beslag
Bewijsbeslag
Beslag op domeinnaam
Vormerkung
Varia

Bewijs

Bewijslast(verdeling)
Bewijsaanbod
Bewijsmiddelen
Getuigenbewijs

Deskundigenbewijs
Voorlopig getuigenverhoor
Voorlopig deskundigenbericht

Competentie

Dagvaarding

Woonplaats gedaagde
Herstel en herstelexploot
Internationale betekening
Substantiërings- en
bewijsaandraagplicht
Varia

Executie

Misbruik van (proces)recht/
Executiegeschil
Dwangsom/lijfsdwang
Exequatur
Exhibitieplicht

Gezag van gewijsde

Incidenten

Ontslag en verval van instantie
Schorsing en hervatting
Voeging en tussenkomst

.....

Deel II

Kort geding

Kosten

Buitengerechtelijke kosten
Vast recht
Proceskosten
Nakosten

Partijperikelen

Ouders en kinderen
Verkeerde partij

Hoger beroep

Appellabiliteit
Appèltermijn
Tussentijds appèl
Grievens

Devolutieve werking hoger beroep
Berusting
Varia

Verzet

Herroeping

Schadestaatprocedure

Uitspraak

Uitvoerbaarheid bij voorraad
Varia

Wijziging van eis

Wraking

Wet- en regelgeving/boeken

In dit nummer het tweede deel van het jaarlijkse overzicht, met aan het eind nieuwe wetgeving en literatuur.

.....
Henriëtte Bast, Robert Hendrikse, Leonie Rammeloo, Sylvia Zum Vörde Sive Vörding²
.....

Kort geding

Bij betekening op grond van het Haags Betekeningsverdrag 1965 zal de beslissing op het verzoek tot verstekverlening moeten worden aangehouden totdat er bewijsstukken voorhanden zijn van rechtsgeldige betekening in het verdragsland. Desondanks kan – blijkens het laatste lid van art. 15 van dit verdrag – de rechter in spoedeisende gevallen voorlopige of conservatoire maatregelen nemen. In HR 14 december 2007 (NJ 2008/13) is beslist dat op grond van deze uitzonderingsbepaling de voorzieningenrechter in kort geding in spoedeisende gevallen verstek kan verlenen tegen een in het buitenland woonachtige gedaagde, zonder dat hoeft te blijken dat aan de voorwaarden van art. 15 van dit verdrag is voldaan. Daaraan verbindt de Hoge Raad wel de voorwaarde dat er voldoende mate van zekerheid bestaat dat de gedaagde – met het oog op het voeren van verweer – tijdig van de zitting op de hoogte was.

Het spoedeisend belang van de hoofdvordering kan zich – om procesecono-

.....
1 Deze kroniek bevat een selectie van uitspraken die in 2007 zijn geweest en van oudere uitspraken die in 2007 zijn gepubliceerd en niet in de kroniek van vorig jaar zijn vermeld. Daarnaast is er een overzicht opgenomen van relevante in 2007 in werking getreden wet- en regelgeving op BPR-gebied alsmede van relevante boeken op dat gebied, die in 2007 zijn verschenen. In deze kroniek worden specifieke ontwikkelingen in de wijze van procederen in cassatie buiten beschouwing gelaten. Verwijzing naar de RvdW is achterwege gebleven indien de desbetreffende uitspraak tevens in de NJ is gepubliceerd.
2 Allen werkzaam bij Van Doorne in Amsterdam.

V wilt recht?
dat is helaas onmogelijk –
u heeft al een verzekering.

mische redenen – mede uitstrekken tot nauw verwante nevenvorderingen, zoals buitengerechtigde incassokosten, indien die nevenvordering niet of onvoldoende wordt betwist en de hoofdvordering voldoende spoedeisend is, aldus HR 15 juni 2007 (NJ 2008/153 m.nt. H.J. Snijders).

In hoger beroep van een kortgedingvonnis is niet beslissend of in eerste aanleg een spoedeisend belang bij de ingestelde vordering bestond, maar of in appèl nog een spoedeisend belang bij de gevorderde voorlopige voorzieningen bestaat. Dit is een kwestie van openbare orde die, zo nodig buiten de grieven om door de appèlrechter dient te worden beoordeeld (Hof Leeuwarden 19 april 2006, NJF 2007/290).

In HR 1 juni 2007 (NJ 2007/309) is nog eens bevestigd dat de rechter in kort geding niet gebonden is aan de regels van het bewijsrecht.

Kosten

Buitengerechtigde kosten

In zijn arrest van 31 augustus 2007 verwijt het Hof 's-Gravenhage (NJF 2007/437) een partij met een rechtsbijstandverzekering dat deze niet gesteld had dat de door hem gevorderde buitengerechtigde kosten voor zijn rekening (en dus niet van de rechtsbijstandverzekering) waren gekomen. Dit staat haaks op de inhoud van het rapport Voor-werk II, waarin er sub 16 nu juist van uit wordt gegaan dat de vraag of de buitengerechtigde kosten van de schuldeiser al dan niet (uiteindelijk) door diens rechtsbijstandverzekering worden gedragen, buiten beschouwing dient te blijven. Het betreft immers vermogensschade aan de zijde van de schuldeiser, zij het dat deze door een verzekering is gedekt. In JA 2007/133 (Rb. Zutphen 24 januari 2007) stelde eiser onder verwijzing naar deze passage uit het rapport Voor-werk II dat de verzekeringskwestie buiten beschouwing diende te blijven. De rechtbank volgt eiser echter niet in dat betoog en overweegt dat Voor-werk II niet is geschreven met het oog op buitengerechtigde kosten in het kader van de afwikkeling van letselschadezaken. Dit kan echter niet worden teruggevonden in de tekst van het rapport zelf. Andere rechters hebben dan ook minder problemen met het toepassen van het rapport Voor-werk II in letselschadezaken (zie bijv. Rb. Arnhem 5 september 2007, LJN BB3674).

HR 21 september 2007 (RvdW 2007/789, VR 2008/29, JA 2007/175 m.nt. J. Wildeboer) heeft betrekking op de vraag welke gevolgen de 'eigen schuld' van de benadeelde aan de door hem initieel geleden schade heeft voor de vergoedbaarheid van buitengerechtigde kosten. De Hoge Raad oordeelt dat wanneer

een schadevergoedingsplicht op de voet van art. 6:101 BW wordt verminderd, ook de verplichting om buitengerechterlijke kosten te vergoeden in beginsel in dezelfde mate wordt verminderd. Wel kan de billijkheidscorrectie van het slot van art. 6:101 BW meebrengen dat de verplichting om die kosten te vergoeden niet, of niet in gelijke mate als de primaire schadevergoedingsplicht, wordt verminderd.

Bedongen buitengerechterlijke kosten zijn niet onderworpen aan de dubbele redelijkheidstoets van art. 6:96 lid 2 BW (vgl. NJ 2006/201). In NJF 2007/254 (Rb. Amsterdam 14 maart 2007) laat de rechtbank zich niet op andere gedachten brengen.

Vast recht

Teneinde een beroep te kunnen doen op gedeeltelijke inebetstelling van het vast recht, dient de toevoeging tijdig te worden overgelegd (art. 17 lid 1 WTBZ). In NJF 2007/104 (Hof Amsterdam 28 september 2006) was dit niet gebeurd vanwege vakantie van de advocaat van verzoekers. Dit komt natuurlijk voor risico van verzoekers, zodat het verzet tegen de beslissing van de griffier om volledig griffierecht te heffen ongegrond wordt verklaard.

In NJF 2007/552 (Rb. Rotterdam 27 juni 2007) had de griffier een vennootschap onder firma bij de berekening van het verschuldigde vast recht – volgens vast beleid – gelijkgesteld met een rechtspersoon. In verzet oordeelt de rechtbank echter dat bij een vennootschap onder firma als de onderhavige, waarvan de enige vennoten echtelieden zijn, het voor natuurlijke personen geldende – lagere – vast recht meer gerechtvaardigd is.

Proceskosten

Een proceskostenveroordeling heeft niet te worden gevorderd, doch wordt zonodig ambtshalve gegeven (vgl. NJ 1987/380). In JBPr 2007/38 (m.nt. H. F. van Rijswijk) was dit nagelaten, maar het Hof Amsterdam (6 juli 2006) doet dit alsnog in een nadere beslissing.

mijnheer de rechter, ik
proceedeer hier namens niemand –
ik zou graag genoteerd zien dat ik
dat dus ook niet zelf ben...

Ondanks dat eisers in NJF 2007/100 (Vzng. Rb. Groningen 12 januari 2007) hun vordering niet zien toegewezen, wordt gedaagde toch in de kosten veroordeeld nu deze door – kort gezegd – betere communicatie het kort geding had kunnen voorkomen.

Art. 245 Rv voorziet in de mogelijkheid proceskosten ten laste van een derde te brengen, indien een partij niet blijkt te bestaan of niet rechtsgeldig is verschenen, doordat een daartoe niet-bevoegde voor deze is opgetreden of tot het voeren van het geding opdracht heeft gegeven. In een dergelijk geval kan de procureur/gemachtigde of de onbevoegde opdrachtgever in de kosten worden veroordeeld. Dit is aan de orde in NJF 2007/446 (Rb. Rotterdam 9 mei 2007). In deze zaak beschikt de rechtbank niet over gegevens van de onbevoegde opdrachtgevers, zodat zij om die reden het voornemen uitspreekt om (dan maar) de procureur in de kosten te veroordelen.

De mogelijkheid om op grond van Handhavingsrichtlijn 2004/48/EG in zaken op het gebied van de intellectuele eigendom een vergoeding van de volledige proceskosten te verkrijgen is sinds 1 mei 2007 in art. 1019h Rv terug te vinden (zie meer uitgebreid M. Driessen, in: BIE 15 juni 2007, nr. 6, p. 343-350). Een volledige proceskostenveroordeling buiten het gebied van de intellectuele eigendom is maar zelden aan de orde. Zie ook G. van Rijssen in zijn annotatie bij Rb. Maastricht 7 maart 2007 (JBPr 2007/54).

Daarin merkt hij op dat er slechts ruimte is voor een volledige vergoeding van de proceskosten in niet-IE-zaken indien er sprake is van misbruik van procesrecht, waarbij voldaan is aan de vereisten van een onrechtmatige daad. Dit Maastrichtse vonnis vormt daarmee een dissonant nu de rechtbank een volledige kostenvergoeding niet koppelt aan de onrechtmatigheid van het processuele handelen, maar aan de ernst van de onrechtmatige daad in het onderliggende geschil. In de visie van de rechtbank levert het doen van valse aangifte van diefstal een onrechtmatige daad ‘van een dergelijk kaliber’ op dat eiseres terecht vergoeding van haar integrale proceskosten vordert.

Nakosten

In de zaak die leidde tot NJF 2007/388 (Hof Amsterdam 17 juli 2007) had de kantonrechter een verzoek ex art. 237 lid 4 Rv voor een bevelschrift voor de nakosten afgewezen. Dit had deze – getiteld op het bepaalde in art. 279 lid 1 Rv – enkel mogen doen nadat daartoe een mondelinge behandeling was bepaald. In verband met schending van het beginsel van hoor en wederhoor acht het hof zich – ondanks het appèlverbod uit de laatste volzin van art. 237 lid 4 Rv – toch bevoegd en overweegt zij dat art. 237 lid 4 Rv geen onderscheid maakt tussen kantonzaken en procureurszaken. G.J. Knijp merkt in *Executief 9-2007* (p. 110 e.v.) op dat deze uitspraak duidelijk maakt dat er met betrekking tot nakosten geen sprake kan zijn van een benadering die voor procureurszaken fundamenteel anders (gunstiger) is dan voor kantonzaken. Wat volgens hem node wordt gemist, is een forfaitair tarief voor de nakosten in kantonzaken (zie ook J.M. Wisseborn in *Advocatenblad* 20 maart 2007, p. 170 e.v.). Bij het ontbreken daarvan begroot het hof in deze zaak de nakosten op de helft van het tarief voor het (gewone) salaris in kantonzaken met een dergelijk belang.

Partijperikelen

Ouders en kinderen

Kinderen worden ooit meerderjarig. Worden ze dit tijdens de procedure maar vóórdat ze in appèl/cassatie worden gedagvaard, dan is de uitbrenger van

dat exploot natuurlijk in zijn of haar vordering tegen de wettelijk vertegenwoordiger q.q. niet-ontvankelijk (zo ook HR 9 februari 2007, *RvdW* 2007/192). Iets anders is het wanneer de ouders van het – inmiddels meerderjarige – kind dagvaardden. Het kind kan dan gedurende de procedure alsnog volmacht geven en proceshandelingen bekrachtigen (HR 19 januari 2007, *NJ* 2007/450 m.nt. H.J. Snijders).

Verkeerde partij

Soms gaat het (nét) goed: eiser tot cassatie wijzigt tijdens de cassatietermijn haar statutaire naam. De oude naam wordt overgenomen door een concerngenoot. Alhoewel met de oude naam strikt genomen cassatie is ingesteld door een verkeerde vennootschap, volgt geen niet-ontvankelijkheid, omdat gesteld noch gebleken is dat verweerster in cassatie in redelijkheid kon menen dat een andere rechtspersoon was bedoeld (HR 22 juni 2007, *NJ* 2007/343, *JBPr* 2007/64 m.nt. K. Teuben). Een ander voorbeeld van deze ‘deformalisering’ van civiel procesrecht blijkt uit HR 14 december 2007 (*NJ* 2008/10, met lezenswaardige conclusie van A-G E.M. Wesseling-van Gent en noot van H.B. Krans in *AA* 2008/26). Een tot een concern behorende groepsmaatschappij verloor een procedure in eerste aanleg en de holding stelde appèl in. De Hoge Raad passeert – na toepassing van de wilsvertrouwensleer bij de uitleg van het exploot en (tijdige) rectificatie van de onjuiste partijaanduiding bij akte – het ontvankelijkheidsverweer.

Het gaat echter (nog) steeds va(a)k(er) fout: een woonstichting vorderde in kort geding – met succes – ontruiming van woonruimte. In appèl verweerde de stichting zich primair met een beroep op niet-ontvankelijkheid omdat zij (reeds ten tijde van de inleidende dagvaarding) onder die statutaire naam niet meer bestond. Het Hof Amsterdam zet in haar arrest van 29 mei 2007 (*NJF* 2007/325) uiteen wat de belangen van de ontvanger van een exploot zijn bij een juiste aanduiding van de eisende partij met haar statutaire naam en niet de daarvan afwijkende handelsnaam: de naam als bedoeld in art. 45 lid 2 aanhef en onder b is in geval van een rechtspersoon de statutaire naam. De stichting wordt alsnog

u bent niet komen opdagen –
terwijl u toch drommels goed wist
dat wij geen verder uitstel duldden...

niet-ontvankelijk verklaard in haar vorderingen.

Een vergissing in de partijaanduiding van de partij voor wie het exploot bedoeld is, kan er toe leiden dat een procedure wordt gevoerd tegen een ‘verkeerde’ partij. Deze vergissing leent zich niet voor herstel door middel van een ‘herstelexploot’ aan de bedoelde gedaagde (Hof Amsterdam 29 maart 2007, *JBPr* 2007/69 m.nt. R.L.M. van Opstal). Zie over dit onderwerp ook de bijdrage van J.P. Heering in *Advocatenblad* 21 december 2007, p. 790-793.

Hoger beroep

Appellabiliteit

Nadat een comparitie op verzoek van de eisende partij al een keer was uitgesteld, wees de kantonrechter in HR 16 maart 2007 (*NJ* 2007/637 m.nt. H.J. Snijders, *JBPr* 2007/58 m.nt. F.J.H. Hovens) een volgend verzoek om uitstel af. De comparitie ging dus gewoon door en de kantonrechter wees vervolgens de vordering af, omdat er van de zijde van de eisende partij niemand was verschenen en het door gedaagde gevoerde verweer onbesproken was gebleven. Het hof overwoog dat tegen het vonnis van de kantonrechter ingevolge art. 332 lid 1 Rv

geen hoger beroep openstond maar wel cassatie op de voet van art. 80 RO, zodat er geen grond was voor doorbreking van de appèlgrens van art. 332 lid 1 Rv. De Hoge Raad onderschrijft dat, maar vindt de cassatiegronden van art. 80 RO wel te beperkt nu deze niet zien op fundamentele rechtsbeginselen die gelden voor de behandeling van een zaak. Daarom breidt de Hoge Raad in dit arrest de cassatiegronden van art. 80 RO daarmee uit. Dit betekent dat niet-appellabele vonnissen van kantonrechters voortaan ook in cassatie kunnen worden getoetst op een eventuele schending van een zo fundamenteel rechtsbeginsel dat van een eerlijke en onpartijdige behandeling niet kan worden gesproken. Hovens merkt in zijn noot bij dit arrest in de *JBPr* op dat de Hoge Raad hier een lacune in de rechtsbescherming heeft gedicht, maar dat de Hoge Raad beter de doorbrekingsjurisprudentie kan toepassen op zaken die beneden de appèlgrens blijven. Dat voorkomt een extra tussenstop bij de cassatierechter.

In een niet-appellabele Antilliaanse ontbindingszaak was aan de orde of de incidenteel appellante zijnerzijds ook een doorbrekingsgrond dient te stellen indien in het principale appèl al een doorbrekingsgrond is aangevoerd (zie HR 21 september 2007, *RvdW* 2007/787). Deze

vraag is volgens A-G Wesseling-Van Gent tot aan deze uitspraak nog niet eerder aan de Hoge Raad voorgelegd en zij meent dat – gelet op de in de rechtspraak ontwikkelde verzelfstandigde rol van het incidenteel appèl – het hof ten onrechte de eis had gesteld dat de incidenteel appellante eveneens een doorbrekingsgrond had dienen te stellen. A-G Wesseling-Van Gent gebruikt de volgende beeldspraak: door een ontvankelijk beroepschrift in te dienen vanwege het stellen van een doorbrekingsgrond, heeft appellante de – vanwege het appèlverbod in principe gesloten – deur op een kier gezet en kan de incidenteel appellante door deze kier mee naar binnen. De Hoge Raad oordeelt – om in deze beeldspraak te blijven – dat incidenteel appellante alléén door die deur mee naar binnen kan, indien deze is opengezet doordat de appèl echter één of meer in het principaal gestelde doorbrekingsgronden aanwezig acht en overgaat tot behandeling van de zaak zelf.

Appèltermijn

In verband met de rechtszekerheid wordt aan beroepstermijnen strikt de hand gehouden. Wel kunnen deze verlengd worden als door een fout van de rechter of de griffie een partij niet tijdig wist en redelijkerwijs ook niet kon weten dat de rechter uitspraak heeft gedaan (vgl. *NJ* 2005/465). In *NJF* 2007/365 (Hof 's-Gravenhage 9 mei 2007) was er in eerste aanleg door de griffie een dubbele fout gemaakt: de beschikking werd pas zes maanden na de uitspraak aan de rechthebbende verzonden en door de griffie is vervolgens abusievelijk met de advocaat van de rechthebbende gesproken over een (nieuwe) appèltermijn van drie maanden in plaats van een hersteltermijn van veertien dagen, zoals *NJ* 2005/465 voorschrijft. De advocaat ging af op deze onjuiste mededeling van de griffie en stelde dus niet binnen de hersteltermijn van veertien dagen appèl in. Het hof overweegt dat op grond van vaste jurisprudentie geen rechten kunnen worden ontleend aan de onjuiste mededeling van de griffier aan het adres van de advocaat en oordeelt dan ook tot niet-ontvankelijkheid.

soms zou ik willen dat ik
alles per brief kon afdoen...

In HR 14 december 2007 (*NJ* 2008/7) was niet tijdig beroep tegen een op de voet van art. 31 Rv herstelde beslissing ingesteld. Nu verzoekster in cassatie in deze zaak niet wist van een verzoek tot het geven van een herstelbeschikking (zij was namelijk ondanks het bepaalde in art. 31 lid 1 Rv niet op dat verzoek gehoord) en de herstelbeschikking pas na afloop van de beroepstermijn aan haar was toegestuurd, komt de Hoge Raad haar in deze zaak te hulp door – evenals in *NJ* 2005/465 – de beroepstermijn te verlengen met veertien dagen na de dag dat de herstelbeschikking is afgegeven.

Tussentijds appèl

Aangenomen wordt dat een verzoek om na vonniswijzing alsnog tussentijds appèl open te stellen ook bij brief kan worden gedaan (vgl. noot van W.D.H. Asser bij *NJ* 2005/511). Dat vindt de Rechtbank Rotterdam (21 maart 2007) in *NJF* 2007/245 in ieder geval wel zo praktisch. De reactie van de wederpartij kan dan ook bij brief plaatsvinden,

waarna de rechtbank vervolgens de beslissing ook in een brief aan partijen kan meedelen. De aanhangige procedure wordt zo door het verzoek niet onnodig vertraagd.

Grievens

In HR 22 juni 2007 (*NJ* 2007/344, *VR* 2008/28, *JBPr* 2008/3 m.nt. B.T.M. van der Wiel) wordt geoordeeld dat het hof terecht het door appellante bij pleidooi voor het eerst gedane beroep op een buitengerechtelijke vernietiging van een exoneratiebeding als een nieuwe grief heeft beschouwd nu dit beroep er toe strekte dat reeds op deze grond het vonnis van de rechtbank zou worden vernietigd. Nu de wederpartij tijdens pleidooi niet ondubbelzinnig had gevonden dat de nieuwe grief alsnog in de rechtsstrijd zou worden betrokken, heeft het hof deze nieuwe grief terecht buiten beschouwing gelaten.

Het verloop van het processuele debat in hoger beroep kan partijen aanleiding geven hun stellingen in appèl ver-

der te ontwikkelen en te preciseren. Niet alleen geïntimeerde, maar ook appellante heeft die vrijheid. Volgens HR 23 maart 2007 (NJ 2007/333, JOR 2007/122, JBPr 2008/2 m.nt. B.T.M. van der Wiel onder JBPr 2008/3) geldt daarbij voor appellante (natuurlijk) wel de eis dat deze daarbij binnen de door de grieven getrokken grenzen van de rechtsstrijd dient te blijven.

Devolutieve werking hoger beroep

De devolutieve werking van het hoger beroep brengt (onder meer) mee dat de appelrechter bij gegrondbevinding van het hoger beroep opnieuw heeft te beslissen over de in eerste aanleg berechte vordering, dus – ook zonder incidenteel appel – of buiten behandeling gebleven of verworpen verweren alsnog of opnieuw onderzocht moet worden. In HR 30 november 2007 (RvdW 2007/1044) wordt nog eens bevestigd dat de omstandigheid dat de keuze van geïntimeerde om in eerste aanleg gevoerde verweren in de vorm van een (voorwaardelijk) incidenteel appel onder de aandacht van het hof te brengen, er niet toe kan leiden dat verwerping van die verweren – en dientengevolge de verwerping van het incidentele appel – deze partij op een kostenveroordeling komt te staan. Het gaat dan immers om punten die het hof hoe dan ook moest onderzoeken in verband met de devolutieve werking van het appel.

Een te laat ingediende memorie van grieven leidt er in HR 23 februari 2007 (NJ 2007/133) nog niet toe dat het hof geen acht mocht slaan op tijdens plei-

dooi door appellante gedane verbeteringen en aanvullingen van in eerste aanleg aangevoerde stellingen en verweren.

Berusting

Eerder besliste de Hoge Raad dat de rechter in geval van berusting de niet-ontvankelijkheid ambtshalve moet uitspreken (vgl. NJ 1920/41, NJ 1956/399). In HR 8 juni 2007 (NJ 2008/142 m.nt. H.J. Snijders) gaat hij op dit punt om. Mede in aanmerking genomen dat berusting plaatsvindt tussen degenen die partij zijn bij de uitspraak waarin wordt berust en binnen het domein waarin partijen vrij zijn hun onderlinge rechtsbetrekkingen (en de grenzen van de rechtsstrijd dienaangaande) te bepalen, oordeelt de Hoge Raad nu dat de rechter de niet-ontvankelijkheid van het beroep op grond van berusting slechts kan uitspreken indien de verwerende partij in beroep een daartoe strekkend verweer heeft gevoerd. De goede procesorde brengt volgens hem wel mee dat dit verweer zo spoedig mogelijk in de procedure moet worden gevoerd, dus in het eerste processtuk van de verweerder. H.B. Krans merkt in zijn annotatie bij dit arrest in *Ars Aequi* (AA 56, 2007/29) op dat de Hoge Raad niet met zoveel woorden aangeeft wat rechtens is als niet in het eerste processtuk een beroep op berusting wordt gedaan, maar dat verval van het recht om op berusting een beroep te doen voor de hand ligt.

Varia

Het hangt van de in appel voorgelegde vraag af of beoordeling 'ex tunc' of 'ex nunc', dan wel allebei, aangewezen is.

ik doe alsof ik luister naar pleidooien, maar ik kijk achteraf liever in de stukken – stel dat ze te laat binnenkomen! Heb je mooi voor niks zitten luisteren...

Bij gebreke van aanwijzingen die tot een beperkte toetsing ('ex tunc') aanleiding moeten geven, zal de rechter in beginsel alle hem ter kennis gebrachte omstandigheden in zijn beoordeling dienen te betrekken, ook voor zover die zich niet in een eerder stadium hebben voorgedaan. Dat is in kort geding niet anders, aldus HR 16 februari 2007 (NJ 2007/117).

In NJF 2007/143 komt het Hof Arnhem (21 november 2006) terug op een verleende akte van niet-dienen. Dit omdat in de brief met de aanzegging van akte niet-dienen niet expliciet stond vermeld dat het om partij-peremptoir ging, zodat het begrijpelijk was dat de wederpartij deze brief niet als partij-peremptoirstelling heeft aangemerkt.

Het is in beginsel mogelijk dat een derde zich voor het eerst mengt in een procedure in hoger beroep. In 'spoedappel' van een kortgedingvonnis mag dat dus ook. Als het maar niet te zeer vertraagt. Om die reden wordt het de tussenkomende partij in Hof Amsterdam 8 maart 2007 (JBPr 2007/47, m.nt. M.O.J. de Folter) wel toegestaan om met eigen argumenten de vordering van de oorspronkelijke eiser te bestrijden, maar wordt het instellen van een eigen vordering wegens het vertragende effect daarvan niet toegestaan.

Op 19 juni 2007 oordeelt zowel het Hof Arnhem (NJF 2007/364) als het Hof 's-Hertogenbosch (NJF 2008/17) dat niet

voor het eerst in hoger beroep een derde in vrijwaring kan worden opgeroepen. Zo ook het Hof 's-Hertogenbosch (22 mei 2007) in *NJF* 2008/112. Aan het einde van het verslagjaar oordeelt de Hoge Raad in gelijke zin (HR 14 december 2007, *NJ* 2008/9). Weliswaar wordt in art. 353 lid 1 Rv de oproeping in vrijwaring niet vermeld onder de uitzonderingen op de hoofdregel dat in hoger beroep de tweede titel van Boek 1 van Rv van overeenkomstige toepassing is, maar de Hoge Raad gaat ervan uit dat dit berust op een vergissing van de wetgever. Vrijwaring in hoger beroep is wel mogelijk nadat reeds in eerste aanleg een vrijwaringsincident heeft plaatsgevonden (zie Hof Arnhem 21 november 2006, *JBPr* 2007/48 m.nt. M.O.J. de Folter).

Is bij meerdere gedaagden ten minste één gedaagde verschenen, dan geldt de procedure als te zijn gevoerd op tegenspraak en dient het tussen partijen gewezen vonnis als een vonnis op tegenspraak te worden aangemerkt, zodat daartegen geen verzet openstaat maar alleen hoger beroep. Dit 'op tegenspraak'-karakter van het geding verandert niet indien, zoals in Hof 's-Hertogenbosch 25 september 2007 (*NJF* 2007/508, *JBPr* 2008/22 m.nt. T. R. B. de Greve), de verschenen gedaagden een regeling met eiser treffen en de procedure wat hen betreft wordt doorgehaald.

Verzet

Volgens het Hof 's-Gravenhage (18 oktober 2007) in *NJF* 2007/549 moet in het algemeen worden aangenomen dat uit het overhandigen van een verstekvonnis aan een advocaat en het daaraan verbonden verzoek om juridische bijstand, de bekendheid als bedoeld in het tweede lid van art. 143 Rv noodzakelijk voortvloeit. In dezelfde zin: Vzng. Rb. Rotterdam 30 augustus 2006 (*NJF* 2007/56). Een faxbericht aan een advocaat met daarin het verzoek om een oordeel over het vonnis en eventueel noodzakelijke acties te ondernemen, is ook een daad van bekendheid (zie Hof 's-Hertogenbosch 11 september 2007, *NJF* 2008/113).

Het instellen van verzet heeft geen schorsende werking indien het verstekvonnis uitvoerbaar bij voorraad is verklaard (art. 145 Rv). In Prg. 2007/172 (Vzng. Rb. Groningen 14 september 2007) wordt ruimte gezien om in kort geding toch het uitvoerbaar bij voorraad verklaarde verstekvonnis te schorsen, indien het niet-verschijnen van gedaagde in de verstekzaak niet, of niet ten volle, aan die partij kan worden toegerekend.

Een in een kantonzaak bij verstek veroordeelde gedaagde verzoekt de rechtbank in een faxbericht om in verzet te mogen komen. Na een brief van de rechtbank dat dit niet de aangewezen route is, wordt alsnog bij exploit verzet ingesteld. Dat gebeurde echter te laat, zodat niet-ontvankelijkheid volgde. In appèl bekrachtigt het Hof 's-Gravenhage (2 augustus 2007, *NJF* 2007/436) en oordeelt dat er geen sprake is van een situatie als bedoeld in art. 69 Rv (verkeerd procesinleidend stuk; wisselbepaling) nu het faxbericht niet voldoet aan de eisen die volgens art. 278 Rv aan een verzoekschrift worden gesteld.

Herroeping

De aard van een beschikking kan zich ertegen verzetten dat daartegen een verzoek tot herroeping wordt ingediend (art. 390 Rv). Het Hof Leeuwarden (25 juli 2007) oordeelt in *NJF* 2007/463 dat een verzoek tot herroeping van een alimentatiebeschikking niet-ontvankelijk is nu van dergelijke beschikkingen steeds wijziging kan worden verzocht en dus ook wanneer de alimentatiebeschikking tot stand is gekomen door bedrog in de procedure, het achterhouden van gegevens van beslissende aard en/of door valse stukken.

Schadestaat-procedure

Wanneer een schadestaatprocedure volgt op een procedure waarin de grondslag van de aansprakelijkheid voor schade is vastgesteld, zijn partijen in de schadestaatprocedure gebonden aan defini-

tieve beslissingen van de rechter in die voorafgaande procedure, ook wanneer daarin definitief is beslist op verwerpen die de omvang van de schade kunnen verminderen (zoals causaliteits-, schade- of eigen schuldverwerpen), zo volgt uit *NJ* 1997/230 en *NJ* 2003/256. Bijzonder aan de uitspraak van de Hoge Raad van 24 november 2006 (*NJ* 2007/539 m.nt. H.J. Snijders, *JBPr* 2007/34 m.nt. K. Teuben) is dat de Hoge Raad de beslissing van de rechter in de procedure ter vaststelling van de aansprakelijkheid casseert (omdat het hof het beroep van de gedaagde op eigen schuld van de eiser had verwerpen op een niet door gedaagde aangevoerde grondslag), maar de vernietiging van de beslissing op het punt van de eigen schuld toch niet tot vernietiging van de gehele uitspraak leidt. Zonder het oordeel over de eigen schuld kan de vaststelling van de aansprakelijkheidsgrondslag namelijk in stand blijven. Het eigen schuldverweer kan vervolgens in de schadestaatprocedure (opnieuw) behandeld worden; door de vernietiging van uitsluitend het eerdere oordeel over de eigen schuld komt aan dat oordeel geen bindende kracht toe in de schadestaatprocedure.

De poging om in een schadestaatprocedure een incident tot oproeping in vrijwaring uit te lokken strandde bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch (10 januari 2007, *NJF* 2007/512). Uit art. 615a Rv volgt dat voor toepassing van de artikelen over vrijwaring de procedure ter vaststelling van aansprakelijkheid en de schadestaatprocedure niet als afzonderlijke gedingen beschouwd worden. Nu vrijwaring op grond van art. 210 Rv vóór alle weren moet worden gevraagd moet dat gebeuren aan het begin van de procedure ter vaststelling van de aansprakelijkheid en (dus) niet aan het begin van de schadestaatprocedure.

Uitspraak

Uitvoerbaarheid bij voorraad

Als de rechter zijn vonnis – bewust of door een slordigheid – niet uitvoerbaar bij voorraad verklaart, staat de winnende partij – voorlopig althans – met lege handen als de oplettende wederpartij

meteen hoger beroep instelt. De winnende partij kan dan in appèl een incident op de voet van art. 234 Rv opwerpen of de kortgedingrechter vragen in te grijpen. Voor dat laatste voelt de voorzieningrechter Zutphen in *NJF* 2007/200 (25 januari 2007) in ieder geval niets. Zij overweegt in deze ontruimingszaak dat er alleen ruimte is voor ingrijpen in kort geding als er sprake is van een ommissie of van nieuwe omstandigheden waarmee de bodemrechter geen rekening heeft kunnen houden. Dat was hier niet aan de orde, zodat de teleurgestelde eiseres het in appèl ingestelde incident, waarop ongeveer anderhalve maand later zou worden beslist, maar moest afwachten. Behulpzamer is de Haagse kortgedingrechter in *NJF* 2007/521 (16 oktober 2007). Ook in die zaak had de kantonrechter zijn ontruimingsvonnis niet uitvoerbaar bij voorraad verklaard. In dit geval om de overlast veroorzakende gedaagde enig respijt te gunnen. Deze bleef echter overlast veroorzaken. Onder die omstandigheden kon, volgens de voorzieningrechter, niet van de verhuurder worden gevergd de uitspraak in hoger beroep af te wachten.

Een bij verstek gewezen vonnis wordt nog weleens – op de voet van art. 233 lid 3 Rv – uitvoerbaar bij voorraad verklaard onder de voorwaarde dat door eiser zekerheid wordt gesteld tot een bedrag overeenkomende met de som van de toegewezen vordering. Dat was ook het geval in een Haarlems verstekvonnis. Vervolgens rees de vraag of er op afdoende wijze zekerheid was gesteld door het toegewezen bedrag te storten op de derdengeldrekening van een notaris waar deze gelden in depot zouden blijven tot in de verzetprocedure eindvonnis zou zijn gewezen. Hof Amsterdam 12 april 2007 (*NJF* 2007/448, *JOR* 2007/311 m.nt. E. Loesberg) beantwoordt deze vraag bevestigend.

Varia

In het geval in een uitspraak van de rechter een kennelijke fout blijkt te zitten en de rechter verbetert deze vervolgens op de voet van art. 31 Rv, dan is de datum van de oorspronkelijke beslissing bepalend voor de appèltermijn daartegen. Dan hebben beide partijen immers met

de mogelijkheid van verbetering van de kennelijke fout rekening kunnen houden. Dit ligt anders bij een nadere uitspraak op de voet van art. 32 Rv. Dan heeft de rechter nu juist verzuimd te beslissen over een onderdeel van het gevorderde of verzochte. In dat geval wordt de appèltermijn berekend vanaf de dag dat de aanvulling is uitgesproken. Uit HR 13 juli 2007 (*NJ* 2008/154 m.nt. H.J. Snijders, *JBPr* 2007/76 m.nt. I.P.M. van den Nieuwendijk) blijkt dat het – met het oog op het bepalen van de appèltermijn – zaak is om zelf goed te kijken of het om een verbetering van een kennelijke fout dan wel om een aanvulling gaat.

In Hof 's-Hertogenbosch 4 juli 2006 (*JBPr* 2007/14 m.nt. J.W. Westenberg) wordt er tevergeefs bezwaar tegen gemaakt dat het vonnis niet in het openbaar is uitgesproken, terwijl dit wel in het dictum staat vermeld.

HR 4 mei 2007 (*NJ* 2008/140 m.nt. H.J. Snijders onder *NJ* 2008/141, *JBPr* 2007/60 m.nt. J.J. Dammingsh) benadrukt nog eens dat advocaten die procederen over registergoederen er alert op moeten zijn dat het instellen van een rechtsmiddel tegen een uitspraak, waarvan de rechter heeft bepaald dat zij in de plaats treedt van een leveringsakte, op straffe van niet-ontvankelijkheid moet worden ingeschreven in het rechtsmiddelenregister van art. 433 Rv (art. 3:301 lid 2 BW). Zie in dit verband ook HR 4 mei 2007 (*NJ* 2008/141 m.nt. H.J. Snijders, *JBPr* 2007/61 m.nt. J.J. Dammingsh), Hof Leeuwarden 18 oktober 2006 (*NJF* 2007/61, *JBPr* 2007/17 m.nt. S.E. Bartels) en Rb. Amsterdam 28 november 2007 (*NJF* 2008/80).

Wijziging van eis

Op grond van art. 130 Rv is een eiswijziging, behoudens strijd met de goede procesorde, mogelijk zolang geen eindvonnis is gewezen. De Rechtbank Rotterdam oordeelt in een ingewikkelde aansprakelijkheidszaak, na acht jaar procederen, dat een wijziging van de oorspronkelijke eis tot een concreet bedrag aan schadevergoeding in een vordering tot schadevergoeding op te maken

bij staat, geen verlenging, maar juist verkorting van de procedure met zich meebrengt. Er is (derhalve) geen strijd met de goede procesorde; de eiswijziging wordt toegestaan (14 november 2007, NJF 2008/24).

Wraking

In het verslagjaar werden de meeste wrakingsverzoeken (ex artt. 36-39 Rv) afgewezen, omdat de onpartijdigheid van de rechter (toch) niet in het geding was. In het oog springend zijn de volgende uitspraken: een man, die eerst de raadsheer die zijn zaak behandelde wraakte, daarna tegen de drie raadsheren van de wrakingskamer een klacht indiende en, na afwijzing daarvan, deze raadsheren wraakte, evenals de drie raadsheren in de wrakingskamer die op hun beurt dié wraking beoordeelden, vond geen gehoor bij het Hof Leeuwarden (29 maart 2006, NJF 2007/416). Ook ongegrond was het wrakingsverzoek tegen de rechter die in een herroepingsprocedure moest oordelen over een eerder door hem zelf gegeven uitspraak (Rb. Haarlem 27 november 2006, NJF 2007/126). Verder is vermeldenswaard dat het middel van wraking niet kan worden ingezet om op te komen tegen het rouleerbeleid binnen een rechtbank (lees: het wisselen van de samenstelling van de meervoudige kamer in een lopende procedure), aldus Rb. Haarlem op 28 maart 2007 in de

Chipshol/Schiphol-zaak (NJF 2007/329). In de *Praktijkids* (2007, p. 733 e.v.) uit A.Q.C. Tak overigens stevige kritiek op dergelijk rouleerbeleid.

Een wrakingsverzoek is succesvol wanneer het bijvoorbeeld gericht is tegen een rechter die weigert ter zitting zijn naam te geven, omdat rechtzoekenden moeten kunnen nagaan welke nevenfuncties de desbetreffende rechter heeft, aldus Rb. Rotterdam (19 december 2006, NJF 2007/91). Ook wraakbaar is de rechter die een zeer stellig oordeel in het incident velt, daarmee nauwelijks ruimte laat voor een andere uitkomst in de hoofdzaak en aldus blijkt geeft van zijn vooringenomenheid of partijdigheid (Rb. 's-Gravenhage 12 februari 2007, JBPr 2007/72 met – kritische – noot H.W. Wiersma) en de rechter die een tweemaal ter zitting gedaan mondeling wrakingsverzoek van één van partijen negeert (Rb. Haarlem 20 februari 2007, NJF 2007/443).

Art. 39 lid 4 Rv geeft de wrakingskamer de mogelijkheid te bepalen dat een volgend wrakingsverzoek niet in behandeling wordt genomen, zulks ter voorkoming van misbruik van het middel wraking. Zowel Rb. Rotterdam (31 mei 2007, NJF 2007/372) als het Hof Leeuwarden (in voornoemde uitspraak d.d. 29 maart 2006, nadat in totaal zeven rechters waren gewraakt) maakt van deze mogelijkheid gebruik.

Wet- en regelgeving/boeken

In 2007 is de volgende (relevante) wetgeving in werking getreden.

Herschikking familiezaken sector civiel en kanton

Op 1 mei 2007 is de Wet van 22 november 2006 (*Stb.* 2006, 589) in werking getreden. Daarmee is er een herschikking tot stand gebracht tussen de bevoegdheden van de rechtbank en kantonrechter in zaken van personen- en familierecht.

Meer middelen om IE-rechten te handhaven

Per 1 mei 2007 is als gevolg van de implementatie van Handhavingsrichtlijn 2004/48/EG een nieuwe titel 15 aan Rv toegevoegd (*Stb.* 2007, 108). Een rechtgebende in IE-zaken kan naast verlof voor bewijsbeslag tevens verlof verkrijgen voor het laten opmaken van een beschrijving en het nemen van monsters (artt. 1019b, 1019c en 1019d Rv). Voorts kan de voorzieningenrechter bij een dreigende inbreuk op IE-rechten een voorziening treffen zonder dat de vermeende inbreukmaker wordt gehoord (art. 1019e Rv). Derden kunnen worden gehoord over de herkomst van distributiekanaalen van inbreukmakende goederen en diensten en kunnen gedwongen worden daarover documenten te overleggen (art. 1019f Rv). Art. 1019g Rv biedt daarnaast een relatief eenvoudige mogelijkheid voor schadeverhaal aan degene die is getroffen door een ten onrechte gevraagde voorlopige maatregel. De hiervoor al genoemde mogelijkheid om in dit soort zaken de werkelijk gemaakte proceskosten vergoed te krijgen is in art. 1019h Rv terug te vinden.

Rechtspleging in pachtzaken

In de op 1 september 2007 in werking getreden nieuwe artikelen 1019j tot en met 1019v staan thans bijzondere regels voor pachtzaken (*Stb.* 2007, 163).

De volgende landelijke regelingen zijn in 2007 gereedgekomen of geactualiseerd:

- Procesreglement verzoekschriftprocedures rechtbank sector civiel handel/voorzieningenrechter (inwerkingtreding per 1 maart 2007);
- Landelijk reglement voor de civiele rol bij de rechtbanken (vervangt per 1 maart 2007 het voordien geldende rolreglement);
- Procesreglement kort gedingen rechtbanken sector civiel/familie (inwerkingtreding per 1 januari 2008);
- Landelijk procesreglement voor de civiele rol van de kantonsectoren (vervangt per 1 januari 2008 de voordien geldende Rolregeling kantonsectoren);
- Procesreglement verzoekschriftprocedures familiezaken gerechtshoven (inwerkingtreding per 1 maart 2008);
- Beslagsyllabus (aangepast in april en mei 2007; de laatste versie dateert van januari 2008);
- Handleiding Tarieven in Burgerlijke zaken (aangepast in februari 2007; de laatste versie dateert van februari 2008).

In 2007 zijn de volgende (relevante) boeken verschenen:

- Apol, G.R.A., Belksma, W.A., Reijkerkerk, L.J., *Praktijkgids mediation 2007*, Alphen aan den Rijn;
- Bijlsma, P.J.S.M., *Het civiele proces*, Deventer 2007;
- Boonekamp, R.J.B., Schaick, A.C. van, Wesseling-van Gent, E.M., (onder redactie van) *Wet en rechtspraak burgerlijke rechtsvordering (inclusief EEX-verordening)*, Deventer 2007;
- Ekelmans, J. *De exhibitieplicht in kort bestek: een korte leidraad bij het opstellen en beoordelen van vorderingen tot verstrekking van bescheiden op grond van art. 843a Rv*, Zutphen 2007;
- Ernes, A.L.H., *Gids voor het burgerlijk procesrecht*, Den Haag 2007;
- Eshuis, R.J.J., *Het recht in betere tijden: over de werking van interventies ter versnelling van civiele procedures*, Den Haag 2007;
- Folter, M.O.J. de, *Vrijwaring*, Den Haag 2007;
- Freudenthal, M., *Schets van het Europees civiel procesrecht: Europees burgerlijk procesrecht voor de Nederlandse rechtspraak*, Deventer 2007;
- Groot, G. de, Hoepen, M.A. van, Thunissen, F.H.A.M., *De deskundige in rechte,*

verslag en inleidingen najaarsvergadering 2006 Nederlandse Vereniging voor Procesrecht (NVvP), Den Haag 2007;

- Harreman, M.M.L., *Conservatoire beslagen tot afgifte en levering: een studie naar de werking en problematiek van het 730 Rv-beslag, mede in rechtshistorisch perspectief*, Den Haag 2007;
- Hartkamp, A.S., *Ambtshalve aanvulling van rechtsgronden naar Europees recht en naar Nederlands recht*, Deventer 2007;
- Hartog Jager, W.H.B. den, (*Echt*)scheidingsprocesrecht, Den Haag 2007;
- Hendrikse, M.L., Jongbloed, A.W., Velden, J.H. van der, Hoeden, E. van der, Askvig, F., Wetzels, W.J.J., Martius, H.P.A.J., Margetson, N.H., Asser, W.D.H., Wiersma, H.W., Ekelmans, J., Hendrikse, R.G., Margetson, N.J., Gras, E., Hovens, F.J.H., Makkink, G.C., Ernes, A.L.H., Mölenberg, L.J.H., Rinkes, J.G.J., Diederens, A.M.F., Schellaars, R., *Burgerlijk Procesrecht Praktisch belicht*, Deventer 2007;
- Hoogen, R. van den, *E-justice, Beginselen van behoorlijke elektronische rechtspraak*, Den Haag 2007;
- Hovens, F.J.H., *Civiel appel*, Den Haag 2007;
- Huydecoper, J.L.R.A., Veen, G.A. van der, Falkena, F.B., *De prijs van het gelijk*, verslag en inleidingen voorjaarsvergadering 2007 Nederlandse Vereniging voor Procesrecht (NVvP), Den Haag 2007;
- Ingen, M.J.W. van, Jongbloed, A.W., met medew. van Haafkens H. van, *Onderhandse executie. 'Executoriale verkoop uit de hand' ex art. 3:251 BW en met name art. 3:268 lid 2 BW*, Deventer 2007;
- Janssen, L., *Procesrecht begrepen*, Den Haag 2007;
- Jongbloed, A.W., *De privaatrechtelijke dwangsom*, Nijmegen 2007;

- Korst, P. van der, *Bedrijfsgeheimen en transparantieplichten*, Deventer 2007;
- Kramer, X.E., *Eenvormige Europese procedures voor de inning van vorderingen: de Europese betalingsbevelprocedure en de Europese procedure voor geringe vorderingen*, Deventer 2007;
- Lindijer, V.C.A., *De goede procesorde: een onderzoek naar de betekenis van de goede procesorde als normatief begrip in het burgerlijk procesrecht*, Deventer 2007;
- Meijknecht, P.A.M., *Kennismaking met het nieuwe burgerlijk procesrecht*, Deventer 2007;
- Niemeijer, E., *Een wereld van geschillen; over het gebruik van gerechtelijke en buitengerechtelijke procedures*, Den Haag 2007;
- Nispen, C.J.J.C. van, Jongbloed, A.W., Meijer, G.J. (onder redactie van), *Rechtspraak Burgerlijk Procesrecht 2007*, Den Haag 2007;
- Punt, H.G., *Memo beslagrecht 2007*, Deventer 2007;
- Ras, H.E., Hammerstein, A., *De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken*, Deventer 2007;
- Roffel, D., *Het laatste woord van de rechter: de bindende eindbeslissing in het tussenvonnissen*, Tilburg 2007;
- Santing-Wubs, A.H., *Mediation in juridisch perspectief*, Deventer 2007;
- Schrage, E.J.H., *Misbruik van bevoegdheid*, Deventer 2007;
- Schutte, E., Spierdijk, J., Brenninkmeijer, A.F.M., *Juridische aspecten van mediation*, Den Haag 2007;
- Sijmonsma, J.R., *Artikel 843a Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ont(k)leed*, Nijmegen 2007;
- Smits, P.A.B.M.; Snijders, H.J.; Vranken, J.B.M.; Rutgers, G.R.; *Artikel 6 EVRM en de civiele procedure*, Deventer 2007;
- Snijders, H.J., *Nederlands Arbitragerecht, Een artikelsgewijs commentaar op de art. 1020-1076 Rv*, Deventer 2007;
- Snijders, H.J., Klaassen, C.J.M., Meijer, G.J., *Nederlands burgerlijk procesrecht*, Deventer 2007;
- Stein, P.A., Rueb, A.S. *Compendium van het burgerlijk procesrecht*, Deventer 2007;
- Tjittes, R.P.J.L., Asser, W.D.H., *Rechtsmiddelen*, Deventer 2007;
- Tzankova, L.N., *Toegang tot het recht bij massaschade*, Deventer 2007;
- Wiel, B.T.M. van der, *De rechtsverhouding tussen procespartijen*, Deventer 2007;
- Wieten, H.L.G., *Procederen in eerste aanleg*, Deventer 2007.

en in 2007 zijn de volgende
irrelevante boeken uitgekomen.
Heeft u even?

